

СОЦІАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРОБЛЕМА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ

У статті розглядаються різні аспекти складових поняття «здоров'я» та «соціальне здоров'я». Визначено, що здоров'я людини – це насамперед соціальна категорія, зумовлена характером суспільних відносин. Охарактеризовано, що здоров'я в наш час загальнолюдською цінністю: здоров'я – це не наявність хвороб, а фізична, соціальна і психологічна гармонія людини, доброзичливі стосунки з іншими людьми, природою. З'ясовано, що соціальна складова здоров'я людини є соціальною гармонією людини, доброзичливими стосунками з іншими людьми, природою і самим собою. Доведено, що «соціальне здоров'я» – найбільша соціальна цінність.

***Мета статті** полягає в аналізі поняття «соціальне здоров'я» в процесі соціалізації особистості.*

***Методологія** базується на загальних принципах філософії, соціології, базових сучасних положеннях педагогічної науки, психології, культури здоров'я, і відображає взаємозв'язок методологічних підходів до вивчення поняття «соціальне здоров'я» в процесі соціалізації особистості.*

***Наукова новизна.** Розкрито науково-педагогічні підходи до змісту поняття «соціальне здоров'я» в процесі соціалізації особистості. Схарактеризовано поняття «здоров'я» та «соціальне здоров'я» як складові соціалізації. Визначено стан дослідження проблеми в сучасній науковій вітчизняній та зарубіжній літературі. Стаття доповнила методологію та інструментарій подальших емпіричних досліджень деяких аспектів формування соціальної складової здоров'я в процесі здоров'язбереження.*

***Висновки.** 1. Соціальне здоров'я виявляється в соціальній активності людини, рівні засвоєння професійної і загальної культури, вмінні гармонізувати відносини із самим собою, з оточуючими людьми і природою. 2. Соціальне здоров'я є одним з основних показників благополуччя життя і гармонічного розвитку суспільства, його культурного рівня. 3. Соціальне здоров'я – сфера здоров'язбережувальної діяльності соціальних працівників.*

***Ключові слова:** соціалізація, здоров'я, соціальне здоров'я, суспільне здоров'я, особистість, здоров'язбереження.*

Постановка проблеми. Проблема соціального здоров'я є однією з найактуальніших напрямів здоров'язбереження в Україні. Сучасні науковці вважають, що здоров'я в наш час загальнолюдською цінністю: здоров'я – це не наявність хвороб, а фізична, соціальна і психологічна гармонія людини, доброзичливі стосунки з іншими людьми, природою. Для соціального здоров'я та здоров'язбереження в Україні, на наш погляд та на думку більшості вітчизняних науковців, є необхідним процес розроблення методик навчання молоді культивування здорового способу життя та збереження здоров'я. Маємо зазначити, що науковці медичної сфери досліджують здоров'язбереження у якості медичної наукової категорії. Проте воно залишається малодослідженим як соціальний феномен. Важливою проблемою, яку мають вирішувати нині соціальні працівники, є зростання асоціальної спрямованості поведінки молодого покоління, підвищення рівня девіантної поведінки, майже повна відсутність здоров'язбереження. Також занепокоєння викликає їхня емоційна неврівноваженість, агресивність, байдужість, жорстоке ставлення один до одного та до оточуючого світу в цілому. Констатуємо, що актуальність з'ясування та розуміння сутності поняття «соціальне здоров'я» стає нині необхідним для соціально-педагогічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Технології, зміст поняття здоров'я, соціальне здоров'я та формування здорового способу життя досліджували науковці різних галузей науки – педагогіки, соціальної педагогіки, медицини, психології. Вітчизняні науковці, що досліджували проблему: Г. Апанасенко, В. Бех, А. Бобро, Л. Попова. Серед зарубіжних найбільш відомі: М. Вебер, В. Гарбузов, І. Дубровіна, Б. Іскаков, О. Кудрявцева, Ю. Лісичин. Різні аспекти соціального здоров'я розглянуто в роботах відомих вітчизняних науковців С. Грищенко, М. Носка, Ю. Носко.

Мета статті полягає в аналізі поняття «соціальне здоров'я» в процесі соціалізації особистості.

Методологія базується на загальних принципах філософії, соціології, базових сучасних положеннях педагогічної науки, психології, культури здоров'я, і відображає взаємозв'язок методологічних підходів до вивчення поняття «соціальне здоров'я» в процесі соціалізації особистості.

Для досягнення мети було використано такі **методи**: *теоретичні* – аналіз філософської, психолого-педагогічної, спеціальної літератури з метою вивчення проблеми та визначення теоретико-методологічних основ дослідження; узагальнення й систематизація теоретичних наукових даних, застосованих із метою з'ясування стану та розроблення досліджуваної проблеми; прогнозування й систематизація змісту поняття «соціальне здоров'я» в процесі соціалізації особистості.

Наукова новизна. Розкрито науково-педагогічні підходи до змісту поняття «соціальне здоров'я» в процесі соціалізації особистості. Схарактеризовано поняття «здоров'я» та «соціальне здоров'я» як складові соціалізації. Визначено стан дослідження проблеми в сучасній науковій вітчизняній та зарубіжній літературі. Стаття доповнила методологію та інструментарій подальших емпіричних досліджень деяких аспектів формування соціальної складової здоров'я в процесі здоров'язбереження.

Результати дослідження. З початком XXI століття більшість вітчизняних та зарубіжних науковців наголошує на важливості соціальної складової здоров'я. Погоджуємося з думкою вітчизняних науковців М. О. Носка, С. В. Грищенко, Ю. М. Носко: «Соціальне здоров'я передбачає формування у молоді відповідального ставлення до свого здоров'я та здоров'я оточуючих, усвідомлення життєвої необхідності у здоровому способі життя» [10, 5].

Проаналізуємо загальне розуміння поняття «здоров'я» з метою визначення соціального аспекту. Англійське слово «здоров'я» (*health*) походить від англосаксонського слова «*hal*» – цілий. Грецький термін *hugies* – означає здоров'я, розумність і цільність. Підкреслюємо, що здоров'я не зводиться лише до фізичного стану, а передбачає психоемоційну рівноваженість, духовне та соціальне здоров'я [3, 19].

Розуміння здоров'я як стану рівноваги, балансу між адаптаційними можливостями (потенціал здоров'я) людини й умовами середовища запропоноване академіком В. Петленком підкреслено як необхідну складову науковцем А. А. Бобро. Нею визначено, що в соціальному розумінні здоров'я – це процес збереження і розвитку психічних, біологічних, фізіологічних функцій людини, її оптимальної працездатності й соціальної активності за максимального збереження тривалості активної життєдіяльності [3, 19]. Зазначимо, що, цьому визначенні підкреслюється, що здоров'я людини – це соціальна цінність, проте соціальне здоров'я відбивається тільки в словах «соціальна активність» і «активна життєдіяльність».

Більшість дослідників підкреслюють, що абсолютне здоров'я є абстракцією. Здоров'я людини – не тільки медико-біологічна, а насамперед соціальна категорія, зумовлена природою і характером суспільних відносин, соціальними умовами і факторами, що залежать від способу суспільного виробництва. Вітчизняні науковці С. В. Грищенко, О. М. Кудрявцева, Ю. П. Лісичин, М. О. Носко, Ю. М. Носко підкреслюють соціальну значимість поняття «здоров'я». Маємо зазначити також, що здоров'я – це динамічна рівновага організму з навколишнім середовищем, коли всі закладені в біологічній та соціальній сутності людини фізичні, духовні та інші здібності виявляються найповніше і найгармонійніше, всі життєво важливі підсистеми людського організму функціонують з максимально можливою інтенсивністю, а загальне поєднання підтримується на рівні, оптимальному для збереження цілісності організму, його працездатності, а також швидкої адаптації до природного й соціального середовища, що безперервно змінюється [3, 20; 10]. Дослідниця О. М. Кудрявцева стверджує, що здоров'я індивіда може бути визначене як стан організму людини, який забезпечує повноцінне й ефективне виконання нею соціальних функцій [8]. Для нашої статті важливим є твердження науковців Ю. П. Лісичина, А. В. Сахно, які розглядають його як гармонійне поєднання біологічних та соціальних якостей, що зумовлені уродженими та набутими біологічними та соціальними діями, а хвороба – порушення цієї гармонії [9].

Ми поділяємо статутне визначення «здоров'я» Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), що здоров'я – це не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів, але стан повного фізичного, психічного, соціального і духовного благополуччя. П. Ахмед трактує «ідеальне», поняття здоров'я: а) біологічне – як стан, при якому кожна клітинка і кожний орган функціонують на повну потужність і перебувають в ідеальній гармонії з усім тілом; б) психологічне – як стан, при якому індивідуум відчуває повне благополуччя й почуває себе господарем в навколишньому середовищі; в) соціальне – як стан, при якому можливості індивідуума для участі в соціальній системі є оптимальними [3, 21].

Для здоров'язбереження та соціального здоров'я в нашому дослідженні необхідно спиратися на думку знаних науковців з валеології Г. Л. Апанасенко і Л. А. Попова пропонують свою версію визначення: здоров'я – найбільша соціальна цінність і дуже складна категорія – результат взаємодії індивіда і

навколишнього середовища. Це гармонія, внутрішньо системний порядок, що забезпечує такий рівень енергетичного потенціалу, який дозволяє людині добре почувати себе й оптимально виконувати біологічні та соціальні функції [1]. Зазначимо, що для процесу соціалізації це вкрай важливий аспект.

Соціальне здоров'я знаходить віддзеркалення в наступних характеристиках: адекватне сприйняття соціальної дійсності; інтерес до навколишнього світу; адаптація (рівновага) до фізичного і суспільного середовища; спрямованість на суспільно корисну справу; культура споживання; альтруїзм; емпатія; відповідальність перед іншими; безкорисливість; демократизм в поведінці [12, 60].

Визначимо сутність поняття «соціальне здоров'я» та розглянемо уважніше дефініцію «соціальне». У сучасних наукових джерелах доведено, що «соціальне» не є синонімом «суспільного» [2]. Поняття «соціальне» нерозривно пов'язане з категорією «дія». Вітчизняний науковець В. П. Бех визначає, що в бутті сутність соціального розкривається вже як обмін діяльністю між окремою людиною і соціальними групами, класами [2].

Для нашої статті принципово важливо тлумачення дефініції «дія». Дослідження А. А. Бобро говорить про дію, як живу форму, подібну до органічної системи, в якій розвиваються не тільки притаманні їй властивості, але і складаються, формуються органи, яких не вистачає такій системі [3, 21].

Проте, зарубіжний дослідник М. Вебер розглядає «соціальною такою дію, що за передбачуваним діючою особою або діючими особами смислом, співвідноситься з дією інших людей і орієнтується на них» [4, 163].

На думку А. А. Бобро, «дія – це деякий процес у системі «суб'єкт чинності – ситуація», що має мотиваційне значення для діючого індивіда або – якщо це колектив – для індивідів, що його складають» [3, 228]. Соціально здорова особистість – це діючий суб'єкт середовища, якість дії якого, позитивно спрямований її зміст залежать від внутрішнього його наповнення, від якостей особистості, умінь та бажань налагоджувати гармонійні стосунки з навколишнім середовищем дію поклав в основу своєї соціальної системи, а людину перетворив на діяча [3, 21].

У особистісному плані соціальне здоров'я визначається в основному ступенем комфортності людини в тому чи іншому соціальному оточенні, тобто соціальне благополуччя кожної особистості залежить від рівня засвоєної соціальної культури, а також від стану індивідуального й суспільного фізичного, психічного, духовного здоров'я.

Науковець Р. В. Овчарова поняття соціального здоров'я отожднює з особистісним. Вчена зазначає, що «Соціальне (особистісне) здоров'я – це певний рівень розвитку, сформованості й досконалості форм і способів взаємодії індивіда із зовнішнім середовищем (приспособлення, врівноважування, регуляція); рівень психічного й особистісного розвитку, що дозволяє успішно реалізовувати цю взаємодію» [11, 78]. Однак існує поняття «особистісне здоров'я», що є безпосереднім відображенням сутності здоров'я особистості.

Результати багатьох проведених досліджень показали, що властивості особистості – найважливіший чинник, що впливає на здоров'я. Узагальнюючи дані різних авторів, В. І. Гарбузов [5] групує риси особистості, що зумовлюють різні психосоматичні захворювання. Отже, хвороба загрожує: рішучим, активним, але при цьому надзвичайно честолюбним, схильним брати на себе дуже багато, надмірно і тому, що напружено працює; добросовісним до педантичності, прямолінійним, безкомпромісним, таким, що хворобливо реагує на оцінку себе з боку оточуючих; схильним до зосередження на негативних емоціях, до прагнення у всьому звинувачувати себе; стриманим до скритості, жорстко контролюючим свої емоції аж до їхнього придушення; особам, які насилу пристосовуються до умов життя, що швидко змінюються; нестійким відносно неприємностей, невдач, агресії з боку інших, у крайньому випадку, тривожним і недовірливим, схильним у всьому поступатися іншим; особам, нездібним виразити в словах свої емоції, бажання, претензії; що не володіють здатністю глибоко осмислити своє положення [12, 52–53].

Дослідник В. І. Гарбузов виділив також «психосоматичний профіль», тобто ті особові характеристики, які властиві людям, що наближаються до психосоматичної патології. Це: ущемлене відчуття гідності; егоцентричність (егоїзм); звуження інтересів (однобокості устремлень, переживань); тенденція до фанатизму; надмірно високий рівень домагань; невідповідність домагань можливостям; агресивність; постійна демонстрація надмужності, «суперменства», особливо якщо насправді людина цим не володіє; істеричність, коли все – на надриві, з озлобленням [5].

Важливими для дослідження вважаємо декілька визначень соціального здоров'я. Дослідниця І. В. Дубровина визначає здоров'я соціальне як ступінь соціальної активності, діяльнісного ставлення людського індивідуума до світу, безконфліктна взаємодія з навколишнім середовищем, доброзичливі стосунки в колективі однолітків, сім'ї, суспільстві, задоволення вибраною професією [6]. Активна діяльність особистості в своєму окремому прояві не є запорукою гармонійних стосунків із дійсністю.

Найповнішим, на нашу думку, є визначення сутності поняття соціальне здоров'я Г. Л. Апанасенко, яка зазначає, що «соціальне здоров'я – це функціонування особистості як повноправного члена суспільства, її безконфліктна взаємодія з навколишнім світом, доброзичливі взаємини в колективі, у сім'ї,

в суспільстві» [1]. Особливо наголошуємо на «доброзичливій» взаємодії людей у суспільстві, в основі якої, на наш погляд, є взаєморозуміння, взаємсприйняття, взаємоповага, взаємодопомога.

Зазначимо, що соціальне здоров'я особистості забезпечується не тільки фізичним і психічним благополуччям людини, але і станом духовного здоров'я соціального середовища. Проте, гармонійно розвинена особистість (з високим рівнем культури здоров'я) здатна не тільки протистояти впливам хворого суспільства, але й активно сприяти його оздоровленню. Однією з ознак соціального здоров'я є прагнення до загального блага, активна участь у громадській роботі, здатність зацікавлено ставитися до вирішення соціальних проблем [7, 22].

Узагальнення позицій науковців щодо змісту поняття «соціального здоров'я» дозволяє нам подати наступне визначення: «Соціальне здоров'я – стан гармонійного функціонування людини в основних видах взаємодій: соціальній, економічній, політичній, ідеологічній, стан, який створює комфортні умови життя».

Висновки. Отже, маємо констатувати: 1. Соціальне здоров'я виявляється в соціальній активності людини, рівні засвоєння професійної і загальної культури, вмінні гармонізувати відносини із самим собою, з оточуючими людьми і природою. 2. Соціальне здоров'я є одним з основних показників благополуччя життя і гармонічного розвитку суспільства, його культурного рівня. 3. Соціальне здоров'я – сфера здоров'язбережувальної діяльності соціальних працівників.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у розкритті сутності поняття «соціальні стресори», щодо соціального здоров'я.

References

1. Апанасенко Г. Л., Попова Л. А. Медицинская валеология. Київ: Здоров'я, 1998. 248 с.
Apanasenko, G. L., Popova, L. A. (1998). Meditsinskaya valeologiya. [Medical Valeology]. Kyjiv, Ukrajin: Zdorov'ja.
2. Бех В. П. Генезис соціального організму країни: монографія. 2-е вид. доп. Запоріжжя: Просвіта, 2000. 288 с.
Bekh, V. P. (2000). Ghenezys socialjnojgho orghanizmu krajiny. [Genesis of the social organism of the country]: monoghrafija [monograph]. 2-e vyd. dop. Zaporizhzhja, Ukrajin: «Prosvita».
3. Бобро А. А. Сутність поняття «соціальне здоров'я» у науковій літературі. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. Вип. 122. Чернігів: ЧНПУ, 2014. С. 19–23. (Серія: Педагогічні науки).
Bobro, A. A. (2014). Sutnistj ponjattja «socialjne zdorov'ja» u naukovij literaturi. [The essence of the concept of «social health» in the scientific literature.]. Visnyk Chernighivskogho nacionaljnogho pedaghoghichnogho univrsytetu imeni T.G. Shevchenka. – Bulletin of the TG Shchenko Chernihiv National Pedagogical University, 122. Chernihiv, Ukrajin: ChNPU, 19–23.
4. Вебер М. Избранные произведения. Москва: Прогресс, 1990. 808 с.
Veber, M. (1990). Izbrannye proizvedeniya. [Selected works]. Moskva: Progress.
5. Гарбузов В. И. Человек, жизнь, здоровье. (Древние и новые каноны медицины). Санкт-Петербург, Россия: АО «Комплект», 1995. 431 с.
Garbuzov, V. I. (1995). Chelovek, zhizn, zdorove. (Drevnie i novye kanony meditsyny). [Man, life, health. (Ancient and new canons of medicine)]. Sankt-Peterburg, Rossija: АО «Komplekt».
6. Дубровина И. В., Лисина М. И. Особенности психического развития детей в семье и в домах ребенка: Возрастные особенности психического развития детей. Москва, 1982. 192 с.
Dubrovina, I. V., Lisina, M. I. (1982). Osobennosti psikhicheskogo razvitiya detey v seme i v domakh rebenka: Vozrastnye osobennosti psikhicheskogo razvitiya detey. [Features of the mental development of children in the family and in children's homes: Age-specific features of the mental development of children]. Moskva, Rossija.
7. Исаков Б. И. Лептонная концепция мироздания – синтез науки и религии? *Наука и религия*. 1992. № 4–5. С. 15–17.
Isakov, B. I. (1992). Leptonnaya kontseptsiya mirozdaniya – sintez nauki i religii? [The leptonic concept of the universe – a synthesis of science and religion?]. Nauka i religiya. – Science and religion, 4–5, 15–17.
8. Кудрявцева Е. Н. Здоровье человека: проблемы, суждения. *Вопросы философии*. 1987. № 12. С. 10–12.
Kudryavtseva, Ye. N. (1987). Zdorove cheloveka: problemy, suzhdeniya. [Human health: problems, judgments]. *Voprosy filosofii. – Philosophy Issues*, 12, 10–12.
9. Лисицын Ю. П., Сахно А. В. Здоровье человека – социальная ценность. Москва: Мысль, 1989. 272 с.
Lisitsyn, Yu. P., Sakhno, A. V. (1989). Zdorove cheloveka – sotsialnaya tsennost. [Human health is a social value]. Moskva, Rossija: Mysl.
10. Носко М. О., Грищенко С. В., Носко Ю. М. Формування здорового способу життя: навчальний посібник. Київ: «МП Леся», 2013. 212 с.

Nosko, M. O., Hryshchenko, S. V., Nosko, Ju. M. (2013). Formuvannja zdorovogho sposobu zhyttja. [Building a Healthy Lifestyle] : navchaljnyj posibnyk. – Tutorial, Kyjiv, Ukrajin: «MP Lesja».

11. Овчарова Р. В. Практическая психология образования: учеб. пособие для студ. психол. фак. университетов. Москва: Издательский центр. Академия, 2003. 448 с.
Ovcharova, R. V. (2003). Prakticheskaya psikhologiya obrazovaniya. [Practical Psychology of Education] : ucheb. posobie dlya stud. psikhol. fak. universitetov. – textbook. allowance for students. psychol. Fak. Universities, Moskva, Rossija: Izdatelskiy tsentr. Akademiya.
12. Психология здоровья: учебник для вузов. Под ред. С. Г. Никифорова. Санкт-Петербург: Питер, 2006. 607 с. : ил. (Серия «Учебник для вузов»)
Psikhologiya zdorovya. (2006). [Health psychology] : uchebnik dlya vuzov. – Pod red. S. G. Nikiforova. – university textbook, Ed. S. G. Nikiforova, Sankt-Peterburg, Rossija: Piter.

Vorokhaev O.

ORCID 0000 0003 3943 4300

Postgraduate of the Department of Social Work
and Educational and Pedagogical Sciences,

T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: a.vorokhaev@gmail.com

PERSONAL SOCIAL HEALTH AS A HEALTH PROBLEM

The article deals with different aspects of the concepts of health and social health. It is determined that human health is first and foremost a social category due to the nature of social relations. It is characterized that health in ours becomes of universal value: health is not the presence of diseases, but the physical, social and psychological harmony of a person, friendly relations with other people, nature. It has been found out that the social component of human health is the social harmony of a person, friendly relations with others, nature and himself. It has been proven that «social health» is the greatest social value.

***The purpose** of the article is to analyze the concept of «social health» in the process of socialization of the individual.*

***The methodology** is based on the general principles of philosophy, sociology, basic modern provisions of pedagogical science, psychology, culture of health, and reflects the relationship of methodological approaches to the study of the concept of «social health» in the process of personality socialization.*

***Scientific novelty.** The scientific and pedagogical approaches to the content of the concept of «social health» in the process of personality socialization are revealed. The concepts of «health» and «social health» are characterized as components of socialization. The state of research of the problem in modern scientific domestic and foreign literature is determined. The article supplemented the methodology and tools for further empirical research on some aspects of the formation of the social component of health in the health care process.*

***Conclusions.** 1. Social health is manifested in a person's social activity, levels of assimilation of professional and general culture, ability to harmonize relations with oneself, with the surrounding people and nature. 2. Social health is one of the main indicators of the well-being of a society and its cultural level, its cultural level. 3. Social health – the sphere of health care of social workers.*

Keywords: socialization, health, social health, public health, personality, health.

Стаття надійшла до редакції: 07.10.2019

Рецензент: **С. Грищенко** – доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка